

بررسی تأثیر عوامل نهادی رسمی و غیررسمی بر کارآفرینی و نتیجه آن بر رشد اقتصادی: شواهدی از کشورهای منا (۲۰۱۵-۲۰۰۸)

فاطمه شیراوند^۱، رضا مظهري^{۲*}، محسن محمدی خیاره^۳، عبدالسعید توماج^۴
۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد کارآفرینی دانشگاه گنبد کاووس، shiravand.f69@yahoo.com
۲. استادیار اقتصاد دانشگاه گنبد کاووس، mazhari@gonbad.ac.ir
۳. استادیار اقتصاد دانشگاه گنبد کاووس، mohsenmohamadi23@yahoo.com
۴. استادیار آمار و عضو هیأت علمی دانشگاه گنبد کاووس، ab.tomaj@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۱۵

چکیده

اقتصاددانان کلاسیک رشد را حاصل تعامل درون‌زای عوامل اقتصادی و انتخاب عقلایی آن‌ها در یک محیط رقابتی قلمداد می‌کردند. هرچند این اقتصاددانان و مارکس در نظریات رشد درون‌زای خود به نقش نهادها بی‌توجه نبوده‌اند، اما توجه مستقیم به تأثیر نهادها بر عملکرد اقتصادی را باید به اواخر قرن نوزدهم میلادی و انتشار کتاب نظریه طبقه مرفه^۱ تورستن ویلن، نسبت داد. با ظهور دوباره مدل‌های رشد درون‌زا در دهه ۱۹۸۰ و ورود سرمایه انسانی به این مدل‌ها، به نقش نهادها در نظریه‌های رشد اقتصادی توجه جدی شده است. به نظر می‌رسد دلیل این وقفه بلندمدت در وارد شدن نهادها به تحلیل‌های اقتصادی و مدل‌های رشد را باید به شناخت و نحوه اثرگذاری آن‌ها نسبت داد؛ چراکه معمولاً اثرگذاری نهادها بر رشد غیرمستقیم است و این اثر از طریق مجاری متفاوتی از جمله کارآفرینی صورت می‌گیرد. در این پژوهش برای اولین بار تأثیر حاکمیت قانون و کنترل فساد (عوامل نهادی رسمی) و هم‌چنین ترس از شکست و درک قابلیت کارآفرینانه (عوامل نهادی غیررسمی) بر کارآفرینی و نتیجه این تأثیر بر رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه مناسی دوره زمانی (۲۰۱۵-۲۰۰۸) مورد مطالعه قرار گرفته است. با استفاده از داده‌های تابلویی و روش حداقل مربعات سه مرحله‌ای (3SLS) این نتایج به دست آمد که حاکمیت قانون و کنترل فساد تأثیر مثبت و معنادار و ترس از شکست رابطه منفی و معنادار بر کارآفرینی دارند. هم‌چنین درک قابلیت کارآفرینانه تأثیر مثبت و معنادار بر کارآفرینی نداشته و در نهایت کارآفرینی بر رشد اقتصادی تأثیر مثبت داشته است.

طبقه‌بندی JEL: O11, O17, O43

واژه‌های کلیدی: عوامل نهادی، رشد اقتصادی، کارآفرینی، کشورهای منا، روش حداقل مربعات سه مرحله‌ای (3SLS)

* نویسنده مسئول، شماره تماس: ۰۹۱۱۸۷۱۸۰۹۴

۱- مقدمه

امروزه دستیابی به رشد اقتصادی یکی از اهداف اساسی کشورها به‌عنوان ابزاری برای توسعه پایدار به حساب می‌آید. نظریه‌پردازان اقتصاد در طی گذشت زمان دریافته‌اند که عواملی غیر از عوامل اقتصادی بر رشد تأثیرگذار هستند. پژوهش‌های انجام گرفته در این راستا نشان می‌دهد که برای رشد اقتصادی بالاتر باید علاوه بر عوامل اقتصادی به عواملی غیراقتصادی که می‌توانند به‌طور کامل تر و واضح تری تفاوت عملکردی کشورها را نشان دهند، متوسل شد. اقتصاددانان این عوامل غیراقتصادی تأثیرگذار بر رشد اقتصادی را عوامل نهادی^۱ و عامل کارآفرینی معرفی کرده‌اند. نورث، از جمله کسانی است که بر نقش نهادها بر رشد اقتصادی تأکید داشته‌اند وی دلیل اصلی توسعه‌یافتگی و توسعه‌نیافتگی کشورها را نهادها می‌داند، البته نهادهایی که با کاهش هزینه‌ها سبب افزایش بهره‌وری شوند (نورث، ۱۹۹۰). نهاد به‌عنوان کنش جمعی در کنترل آزادسازی^۲ و بسط^۳ کنش فردی تعریف می‌شود که اشکال آن عبارت‌اند از: رسوم سازمان نیافته^۴ و تشکل‌های سازمان یافته^۵. کنش فردی شامل مشارکت در چانه‌زنی، مدیریت و سهمیه‌بندی مبادلات می‌باشد (متوسلی و همکاران، ۱۳۸۹). کنش جمعی دامنه وسیعی را شامل می‌شود از رسوم سازمان نیافته تا تشکل‌های سازمان یافته، مانند خانواده، شرکت، انجمن تجاری، اتحادیه تجاری، نظام ذخیره یا اندوخته دولت و غیره را نیز در بر می‌گیرد (همان، ص ۱۸۸). در همین راستا، رودریک^۶ (۲۰۰۴) اظهار دانسته است که دستاوردهای رشد و توسعه وابسته به عوامل درون‌زا بوده و هم‌زمان تحت نفوذ نهاد قرار دارند. اسموکولاند و رابینسون^۷ (۲۰۰۸)، به این جمع‌بندی رسیده‌اند که علاوه بر عوامل اقتصادی سنتی، محیط‌های نهادی نیز بر افراد و بنگاه‌ها و بنابراین بر رشد اقتصادی در مناطق و کشورهای مختلف تأثیر می‌گذارد.

۱. نهادها قیودی هستند وضع شده از جانب بشر که روابط متقابل انسان‌ها را به یکدیگر شکل می‌دهند (نورث، ۱۳۷۷، ص ۶).

2. Liberation
3. Expansion
4. Unorganized Custom
5. Organized Custom
6. Reserve System
7. Rodrik
8. Acemoglu and Robinson

شومپیتر نوآفرینی را با عنوان تخریب خلاق وارد عرصه اقتصاد کرده است. وی با وارد کردن بحث نوآوری در علم اقتصاد جز اولین کسانی بوده که به بررسی نقش فناوری (دانش) در رشد اقتصادی پرداخته است (کوکینو^۱، ۲۰۰۵، ص ۷).

رشد اقتصادی که امروزه مورد نظر صاحب نظران اقتصادی می باشد به رشدی اطلاق می شود که بر مبنای دانش استوار شده است، لذا تأثیر عوامل نهادی بر رشد اقتصادی، همان طور که در ادامه توضیح داده می شود، ابتدا بر روی کارآفرینی تأثیر می گذارد، چراکه فرض بر این است که این کارآفرین است که با دانش و تخریب خلاق خود جهت "نزولی بودن نرخ سود" را وارونه می کند. در تحقیقی که در اواخر ۱۹۸۰ توسط رومر (۱۹۸۶) و لوکاس (۱۹۸۸) انجام شده است، عوامل جدیدی (دانش و نهادها) به عوامل سنتی (تولید، نیروی کار و سرمایه) سولو و سوان، برای تصریح رشد اقتصادی اضافه شده است که کمک شایانی به نظریه های رشد اقتصادی کرده اند. (آپاریسو^۲ و همکاران، ۲۰۱۶). کنترل فساد نیز با تأثیر بر کنترل قوانین و قواعد تجارت، اعتماد کارآفرینان را نسبت به شروع و راه اندازی کسب و کار بیشتر می کند. در مورد ترس از شکست هم می توان گفت که هرچه ترس افراد از شکست کمتر باشد با اعتماد بیشتری وارد عمل شده و فعالیت های کارآفرینی افزایش خواهد یافت. درک قابلیت های کارآفرینانه به نوعی نشان دهنده مهارت های افراد برای راه اندازی کسب و کار است که تقویت این عامل به همراه ایجاد شرایط مناسب برای فعالیت کارآفرینی می تواند سبب توسعه فعالیت های کارآفرینانه شود.

کشورها منا، کشورهای در حال توسعه ای هستند که با وجود برخوردار بودن از وفور عوامل اقتصادی (نفت، نیروی کار و ...)، آن گونه که انتظار می رود به رشد اقتصادی مناسبی دست نیافته اند. مشکلات نهادی و ساختاری در کل منطقه رسوخ کرده و رشد بخش های مختلف اقتصاد همچنان با سطوح مورد نیاز برای فراهم آوردن فرصت های اقتصادی مناسب برای جمعیت روبه رشد فاصله زیادی دارد. ضعف در گرایش کارآفرینانه، به عنوان یک عامل مهم اقتصادی، از دیگر مشکلات شناخته شده در این کشورها به شمار می رود. گرایش به کارآفرینی از یک سو در بعضی از کشورهای منا بالا و از طرف دیگر در بعضی از آنها پایین است. برای افزایش گرایش به کارآفرینی به بیان نورث نظم دسترسی در کشورها لازم است. هم چنین، عملکرد مناسب نهادی و

---

1. Kokkinou

2. Aparicio

زیرساخت‌های توسعه‌یافته و نیز نیروی کار ماهر در دسترس ضروریست تا فعالیت‌های کارآفرینانه قوام یابند و توسعه اقتصادی شتاب گیرد، لذا هدف اصلی این پژوهش، یافتن پاسخی برای چگونگی تأثیر عوامل نهادی ذکرشده بر کارآفرینی و نتیجه این تأثیر بر رشد اقتصادی منطقه مناسبت باشد.

با توجه به توضیحات فوق، در مطالعه حاضر، تأثیر عوامل نهادی حاکمیت قانون و کنترل فساد و ترس از شکست و درک قابلیت‌های کارآفرینانه بر کارآفرینی مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس نتیجه این تأثیر بر رشد اقتصادی کشورهای مناسبت^۱ بررسی خواهد شد. مباحث بعدی این مقاله به ترتیب بر اساس مبانی نظری، پیشینه تحقیق، روش تحقیق و یافته‌ها تنظیم شده است و نیز بخش نهایی به نتیجه‌گیری اختصاص دارد.

۲- مبانی نظری

۲-۱- حاکمیت قانون، کنترل فساد، کارآفرینی و رشد اقتصادی

حاکمیت قانون یک عامل کلیدی برای رشد اقتصادی و توسعه پایدار به شمار می‌آید که معرف میزان احترام قائل شدن شهروندان و دولتمردان یک کشور برای نهادهایی است که با هدف وضع قوانین، اجرای آن‌ها و حل اختلاف ایجاد شده‌اند. نیستروم^۲ (۲۰۰۸) می‌گوید که به‌وضوح یک ارتباط قوی بین ساختار حقوقی، امنیت حقوق مالکیت و کارآفرینی وجود دارد. از تأثیرات اصلی حاکمیت قانون، ایجاد امنیت است که از حقوق سیاسی و حقوق بشر افراد حمایت می‌کند. در این مورد، تأثیر مهم حاکمیت قانون بر کارآفرینی هدایت درست منابع به سرمایه‌گذاری‌های مولد است. هارتگ و همکاران^۳ (۲۰۱۰)، در همین رابطه ادعان داشته‌اند که کارآفرینان به‌طور قابل ملاحظه‌ای نیاز به مالکیت دارند و حقوقشان باید به‌وضوح تعریف و اجرا شود؛ باید مکانیسم قرارداد برای توافق وجود داشته باشد و نیز لازم است یک نظام قانونی برای اجرای چنین قراردادهایی طراحی شود. فساد نیز دارای تأثیراتی بر کارآفرینی و رشد اقتصادی می‌باشد. ویژگی‌های فساد در کسب‌وکار بین‌المللی گسترش و رشد یافته است. به‌نظر اقتصاددانان، شاخص‌هایی چون تولید ناخالص داخلی سرانه، مخارج دولت و

۱. حد این منطقه از کشور مراکش در شمال غربی قاره آفریقا آغاز می‌شود و تا ایران، شرقی‌ترین کشور منطقه خاورمیانه امتداد می‌یابد

2. Nystrom

3. Hartog, et al

کمک‌های خارجی بر سطح فساد تأثیر می‌گذارند. فساد با محدود کردن دسترسی به خدمات اساسی اجتماعی، هزینه‌های خدمت‌رسانی را افزایش می‌دهد. این نیز سبب افزایش فقر، ناکارآمدی سیستم مالی و تضعیف مشروعیت دولت می‌شود. به این ترتیب، فساد، عاملی ضد توسعه، ضد رشد و ضد سرمایه‌گذاری و ضد عدالت است که در نتیجه هزینه فساد برای کشورها بسیار بالا است سلیم و بونتیس^۱، (۲۰۰۹) لامبرت و همکاران^۲ (۲۰۰۷) کریمیان و همکاران (۱۳۹۰) و آیولا^۳ (۲۰۰۵) استدلال می‌کنند که اگر کنترل فساد افزایش یابد، این احتمال وجود دارد که قسمت بیشتری از درآمد کارآفرین در سرمایه‌گذاری جذب شود؛ اما آنوخین و اسپولز^۴ (۲۰۰۹) و فستوس و همکاران (۲۰۱۴) بر این باورند در کشورهایی که از قوانین و مقررات ساده و تثبیت شده، سازوکارهای اداری شفاف و روشن و صریح و کم‌هزینه برخوردار هستند، فساد به‌عنوان مانعی برای رشد اقتصادی بیان می‌شود در این کشورها کنترل فساد اثری مثبت بر رشد اقتصادی دارد؛ اما از آنجایی که در برخی از کشورها قوانین پیچیده و متغیرند، فرآیندهای اداری مبهم، زمان‌بر و پرهزینه و نامفهوم هستند و فساد سبب کاهش هزینه‌های مبادلاتی بنگاه‌ها می‌شود؛ بنابراین در این کشورها مقابله با فساد و کنترل آن با رشد اقتصادی ارتباطی معکوس خواهد داشت (صبحی و ملک‌الساداتی، ۱۳۸۶). مورفی و همکاران (۱۹۹۱) نیز استدلال می‌کنند در کشورهایی که فساد بالاست و رشوه می‌تواند نظام خشک اداری را منعطف پذیر کند و به معاملات سرعت ببخشد.

۲-۲- ترس از شکست، درک قابلیت کارآفرینانه، کارآفرینی و رشد اقتصادی

ترس از شکست یکی از موانع فردی است که بر کارآفرینی تأثیرگذار است. با توجه به تحقیقات انجام گرفته، زمانی که ترس یا احساسات دیگر نمایان می‌شوند می‌توانند بر روی فرآیندهای شناختی مانند تصمیم‌گیری نیز تأثیرگذار باشند (فورگاس^۵، ۲۰۰۰؛ گنجمی^۶، ۲۰۰۷؛ فوو^۷، ۲۰۱۰). با توجه به بیان رانیان^۸ (۲۰۰۵) و برن دپونت^۱

1. Seleim and Bontis
2. Lambert et al
3. Ayoola
4. Anokhin and Schulze
5. Forgas
6. Gangemi
7. Foo
8. Runyan

(۲۰۰۴)، ترس، یک تهدید احتمالی از شکست و اضطراب است که می‌تواند یکی از دلایل عدم موفقیت در کسب‌وکار شروع کارآفرینی باشد و یک عامل قدرتمند در ناتوانی افراد برای رسیدن به اهداف آنها محسوب شود. تلقی از شکست و خطرپذیری و قبول پیامدهای راه‌اندازی کسب‌وکار مسئله‌ای است که در کشورهای گوناگون به دلایل فرهنگی و فردی متفاوت است چنان‌که در کشوری فرهنگ شکست جاافتاده و در کشوری دیگر پس از شکست پیروزی به امری بعید تبدیل می‌شود.

درک قابلیت کارآفرینانه به‌عنوان یک پیش‌بینی کننده برای تصمیم افراد برای شروع یک کسب‌وکار است. ناکتیوک و همکاران^۲ (۲۰۱۰) ابراهیم و اسچولز^۳ (۲۰۱۱) بارون^۴ (۲۰۰۴)، عوامل انگیزشی کارآفرینی را به‌عنوان خودکارآمدی مثبت تعریف می‌کنند و وابستگی به مهارت‌های خاص و صلاحیت‌ها و وضعیت انگیزه‌های خاص را ویژگی‌های آن می‌دانند. درک قابلیت کارآفرینانه نشان‌دهنده درصد افرادی است که معتقدند مهارت‌های لازم را برای شروع یک کسب‌وکار جدید دارند (ایکسویر و همکاران)^۵ (۲۰۱۷).

۳- پیشینه تحقیق

۳-۱- مطالعات خارجی

استولپر (۲۰۰۷)، در گزارشی با عنوان حاکمیت قانون، رشد اقتصادی و رفاه در مورد کشورهای آمریکا و آمریکای لاتین بر تأثیر مثبت حاکمیت قانون بر رشد اقتصادی تأکید می‌کند. یافته‌های فستوس و همکاران (۲۰۱۴)، حاکی از آن است که در جوامع درحال توسعه عواملی مانند فساد سبب می‌شوند کارآفرینی کمتر در این کشورها اتفاق بیافتد. یافته‌های آنوخین و همکاران (۲۰۰۹) بیانگر این است که کنترل بهتر فساد می‌تواند با افزایش سطح نوآوری و کارآفرینی همراه باشد. نتایج مطالعه ایکس ویر و همکاران (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که درک قابلیت کارآفرینانه در کشورهای آسیایی در سطح بالایی قرار دارد، به‌طوری‌که بیشتر مردم در این قاره بر این باورند که توانایی تبدیل شدن به کارآفرین را دارا می‌باشند. کولینز (۲۰۰۷)، به بررسی عامل ترس

1. Burn de Pontet
2. Naktiyok et al
3. Ebrahim & Schfott
4. Baron
5. Xavier et al

کارآفرینان بر عملکرد آنان پرداخته و به ارتباط قابل توجهی بین متغیرها دست یافته است. دنیز و همکاران^۱ (۲۰۱۱) نیز در تحقیق خود به دنبال یافتن ارتباط بین ترس از شکست در کارآفرینی و کارایی در کسب و کار بوده‌اند و به وجود پیوند بین این عوامل دست یافته‌اند.

نویسندگانی مانند (اکس و آرگمنتون^۲، ۲۰۰۶؛ لویی و آتیو^۳، ۲۰۰۸)، نشان داده‌اند. که ظرفیت بالقوه نوآوری در کارآفرینی و رشد، سهم قابل توجهی در توسعه اقتصادی دارد (آپاریسیو و همکاران^۴، ۲۰۱۶).

۳-۲- مطالعات داخلی

یافته برادران شرکاء و ملک‌الساداتی (۱۳۸۷) بیانگر این است که حاکمیت قانون و کنترل فساد تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی دارند. ارتباط عوامل نهادی و رشد اقتصادی در کشورهای منا موضوع تحقیق شاکری و همکاران (۱۳۹۳) بوده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که کنترل فساد و حاکمیت قانون به ترتیب تأثیر منفی و مثبت، اما بی‌معنی بر رشد اقتصادی دارند. نتایج تحقیق صباحی و ملک‌الساداتی (۱۳۸۶) بر این نکته تأکید دارد اگرچه در کشورهای پردرآمد و کشورهای دارای درآمد متوسط کنترل فساد با رشد اقتصادی ارتباط مثبت معناداری دارد، ولی در کشورهای کم‌درآمد این ارتباط منفی و معنادار است. تأثیرگذاری عوامل محیطی بر پیدایش کارآفرینی اجتماعی که در ادبیات موضوع کارآفرینی مغفول مانده است، موضوع بحث آراستی و همکاران (۱۳۹۱) می‌باشد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که "نیاز و ارزش اجتماعی" و "نگرش و مسئولیت اجتماعی"، از عوامل نهادی غیررسمی و "ناکارآمدی دولت" از عوامل نهادی رسمی تأثیرگذار بر پیدایش فعالیت‌های کارآفرینانه اجتماعی به حساب می‌آیند. یافته‌های قاسمیان (۱۳۹۳) بر این مطلب اذعان دارد که اگر تفکرات کارآفرینانه در سازمان‌ها نهادینه‌سازی شود، روند کشف فرصت‌ها و قابلیت‌های کارآفرینانه نیز بیشتر خواهد شد. صباحی و همکاران (۱۳۹۱)، به اثر معنی‌دار کارآفرینی بر رشد اقتصادی رسیده‌اند که البته میزان و نوع این تأثیر به سطح درآمد سرانه کشورها بستگی دارد، به

-
1. Deniz
  2. Acs and Armington
  3. Levie and Autio
  4. Aparicio et al

این معنی که این اثر در کشورهای کم‌درآمد منفی و در کشورهای پردرآمد و با سرانه بالا مثبت می‌باشد. بر اساس مبانی نظری و تحقیقات انجام گرفته، فرضیات زیر برای این پژوهش در نظر گرفته می‌شود:

- یک: حاکمیت قانون تأثیر مثبت بر کارآفرینی فرصت‌گرا دارد.
- دو: کنترل فساد تأثیر مثبت و معنی‌دار بر کارآفرینی فرصت‌گرا دارد.
- سه: ترس از شکست تأثیر منفی بر کارآفرینی فرصت‌گرا دارد.
- چهار: قابلیت درک فرصت‌های کارآفرینانه تأثیر مثبت بر کارآفرینی فرصت‌گرا دارد.
- پنج: کارآفرینی تأثیر مثبت و معنادار بر رشد اقتصادی دارد.

۴- روش تحقیق

جامعه آماری بر حسب دسترسی به اطلاعات شامل ۱۳ کشور عضو منطقه منا در دوره ۲۰۰۸-۲۰۱۵ می‌باشد^۱ که عبارت‌اند از: الجزایر، ایران، اردن، تونس، عربستان، مصر، فلسطین، قطر، سوریه، مراکش، امارات، لبنان و لیبی. اطلاعات و داده‌های موردنیاز برای پاسخگویی به سؤالات تحقیق و آزمون فرضیه‌ها از طریق منابع کتابخانه‌ای، سایت‌های اینترنتی، شاخص توسعه جهانی (WDI)، شاخص حکمرانی جهانی (WGI) و دیده‌بان جهانی کارآفرینی (GEM)، جمع‌آوری شده است. در این پژوهش متغیر کارآفرینی نوپا (TEA) و بهره‌وری نیروی کار (Y/L)، علاوه بر این که بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند، از سایر متغیرهایی که در ادامه معرفی می‌شوند و در سیستم موجود هستند نیز تأثیر می‌پذیرند.

شاخص کارآفرینی نوپا (TEA): کارآفرینی نوپا درصد افراد بزرگسال ۱۸ تا ۲۴ سال است که در حال راه‌اندازی کسب‌وکار بوده یا کسب‌وکار آن‌ها بیش از ۴۲ ماه سابقه فعالیت ندارد. در حقیقت به مجموع کارآفرینی جدید و کارآفرینی نوظهور، کارآفرینی نوپا گفته می‌شود. کارآفرینی نوپا همراه با توسعه اقتصادی کاهش می‌یابد. در صورتی که در کشوری نرخ کارآفرینی نوپا تنها اندکی از نرخ کارآفرینی تثبیت شده بیشتر باشد، به

۱. به دلیل در دسترس نبودن اطلاعات کشورهای بحرین، جیبوتی، کویت، موریتانی، عمان، یمن، اسرائیل و عراق، از جامعه آماری حذف شده‌اند.

معنای عدم تعادل در پویایی‌های کارآفرینی در این کشورهاست. در پژوهش حاضر برای نشان دادن تأثیر کارآفرینی بر رشد اقتصادی از این شاخص استفاده می‌شود، چراکه این شاخص یکی از مجموعه فعالیت‌های کارآفرینانه می‌باشد. در این پژوهش هر جا از واژه کارآفرینی استفاده شده است، منظور، کارآفرینی نوپا می‌باشد.

بهره‌وری نیروی کار (Y_{it}/L_{it}): شاخصی برای اندازه‌گیری رشد اقتصادی در یک کشور می‌باشد که بهره‌وری نیروی کار، مقدار کالاها و خدمات تولیدشده در یک ساعت کار را اندازه‌گیری می‌کند. رشد در بهره‌وری نیروی کار به سه عامل اساسی بستگی دارد: سرمایه‌گذاری و صرفه‌جویی در سرمایه فیزیکی، فن‌آوری‌های جدید و سرمایه انسانی است. Y_{it} خروجی اقتصادی کشور i در زمان t است که به‌عنوان تولید ناخالص داخلی GDP اندازه‌گیری می‌شود L_{it} نشان‌دهنده کل نیروی کار می‌باشد.

بهره‌وری سرمایه کشور (K_{it}): بهره‌وری سرمایه کشور می‌باشد؛ این شاخص از تقسیم ارزش افزوده بر ارزش موجودی سرمایه ثابت حاصل می‌شود.

صادرات (X_{it}): خروج صادرات که نشان‌دهنده ارزش کالاها و دیگر خدمات ارائه‌شده در بازار و به سایر نقاط جهان می‌باشد.

امید به زندگی در بدو تولد (LE_{it}): نشان‌دهنده تعداد نوزاد تازه متولدشده نسبت به مرگ‌ومیر در سال می‌باشد و بیانگر این است که متوسط طول عمر در یک جامعه چقدر است یا به‌عبارت‌دیگر هر عضوی از آن جامعه چند سال می‌تواند توقع حیات داشته باشد.

مصرف نهایی دولت (GC_{it}): هزینه مصرف نهایی (که قبلاً به‌عنوان مصرف عمومی دولت شناخته می‌شد) شامل تمام هزینه‌های جاری دولت برای خرید کالا و خدمات است.

حاکمیت قانون: احترام عملی مردم و دولت برای نهادهایی با وضع و اجرای قانون و حل اختلاف ایجادشده است. این متغیر بین ۲,۵- (بدترین حالت) و ۲,۵ (بهترین حالت) است.

کنترل فساد: میزان جلوگیری از استفاده از قدرت و امکانات عمومی در جهت منافع شخصی. این متغیر بین ۲,۵- (عدم فساد) و ۲,۵ (فساد کامل) می‌باشد.

لازم به ذکر است برای رسیدن به هدف این مقاله (تبدیل لگاریتمی متغیرها)، متغیرهای حاکمیت قانون و کنترل فساد به بازده ۰ (بدترین حالت) تا ۵ (بهترین حالت) تغییر مقیاس داده شده است.

درک قابلیت کارآفرینانه: پرسش‌شوندگان در مصاحبه GEM به این سؤال پاسخ می‌دهند که: آیا چنانچه فرصتی را شناسایی کرده‌اند، ترس از شکست می‌تواند عامل خودداری آن‌ها از راه‌اندازی کسب‌وکار باشد. به عبارت دیگر درک قابلیت کارآفرینانه به عنوان برخورداری از دانش، مهارت و تجربه راه‌اندازی کسب‌وکار جدید تعریف می‌شود. درک قابلیت ممکن است نه تنها بیانگر مهارت‌های فرد باشد، بلکه اعتماد به نفس آن‌ها در راه‌اندازی کسب‌وکار را نیز نشان می‌دهد. سطح و تمرکز سیستم آموزشی، فرهنگ ملی و منطقه‌ای و عوامل بسیار دیگری تفاوت میان اقتصادها را نشان می‌دهد.

ترس از شکست: پرسش‌شوندگان در مصاحبه GEM به این سؤال پاسخ می‌دهند که: آیا این افراد قابلیت راه‌اندازی کسب‌وکار را در خود می‌بینند، به این مفهوم که ترس از شکست عبارت است از درصد افراد (۶۴-۱۸ سال) که ترس از شکست را دلیل اجتناب از راه‌اندازی کسب‌وکار بیان می‌دارند.

۴-۱- مدل پژوهش

این مقاله، عوامل نهادی مؤثر بر ترویج و ترغیب کارآفرینی فرصت‌گرا را به‌منظور دستیابی به رشد اقتصادی مورد بررسی قرار می‌دهد. با تصریح یک تابع تولید ساده، به صورت ضمنی فرض می‌شود که کارآفرینی برون‌زا می‌باشد. باین حال، از یک‌سو، یک رابطه علیت معکوس وجود دارد، به این صورت که کارآفرینی و رشد اقتصادی به صورت بازگشتی با یکدیگر در ارتباط هستند. از سوی دیگر، همان‌طور که در مبانی نظری مطرح شده است، کارآفرینی از طریق عوامل نهادی رسمی و غیررسمی تحت تأثیر قرار می‌گیرد. با در نظر گرفتن این مهم، معادله اول به این صورت تصریح می‌شود که ساختار بازگشتی مذکور و همچنین دیگر عوامل مؤثر بر کارآفرینی را در برداشته باشد. فرم کلی این می‌تواند به صورت زیر نوشت:

$$TEA_{it} = f(\Pi_{it}, FI_{it}, X_{it}) \quad (1)$$

که TEA_{it} نشان‌دهنده کارآفرینی در کشور i در زمان t و تابعی از عوامل نهادی و رشد اقتصادی می‌باشد، Π_{it} ، FI_{it} به ترتیب بردار عوامل نهادی رسمی و غیررسمی در

کشور i و در زمان t است که شامل، حاکمیت قانون، ترس از شکست و درک قابلیت کارآفرینانه و کنترل فساد می‌باشد. X_{it} هم بردار متغیرهای کنترل است که کارآفرینی فرصت‌گرا و رشد اقتصادی را در کشور i و در زمان t تحت تأثیر قرار می‌دهد. ارتباط بین کارآفرینی و رشد اقتصادی مقوله جدیدی نیست و به نظر می‌رسد که اثر بازخورد بین این دو متغیر وجود داشته باشد. در همین راستا بیشتر مطالعات انجام شده به‌طور عمده بر تأثیر کارآفرینی بر روی رشد اقتصادی تأکید داشته‌اند (آکس و سزرب، ۲۰۰۷؛ اودرچ و همکاران، ۲۰۰۸؛ نوسلیت، ۲۰۱۳). همچنین تأثیر رشد اقتصادی بر فرصت‌های کارآفرینی به‌صورت تجربی توسط گالیندو و مندز (۲۰۱۴) به اثبات رسیده است.

به‌منظور تصریح ارتباط بین عوامل نهادی، کارآفرینی و رشد اقتصادی، تابع تولید گسترش‌یافته در معادله (۲) که شامل کارآفرینی فرصت‌گرا می‌باشد تخمین زده شده است. بر این اساس، می‌توان از یک‌سو، تأثیر هر دوی عوامل نهادی رسمی و غیررسمی بر کارآفرینی فرصت‌گرا و از سوی دیگر تأثیر کارآفرینی فرصت‌گرا بر رشد اقتصادی را آزمون کرد.

معادله (۲) یک تابع تولید کاب-داگلاس به فرم زیر است:

$$Y_{it} = \alpha TEA_{it}^{\beta_1} K_{it}^{\beta_2} X_{it}^{\beta_3} LE_{it}^{\beta_4} GC_{it}^{\beta_5} L_{it}^{\beta_6} \quad (2)$$

در مدل رشد درون‌زای فوق به پیروی از رومر (۱۹۸۶)، فرض می‌شود که $\beta_6 = 1$ است. این فرض نشان می‌دهد که آثار خارجی، درونی سازی نشده‌اند، دانش ثابت است و از طریق کارآفرینی بیان می‌شود و سرمایه، مصرف از دست رفته می‌باشد. با احتساب موارد مذکور و تقسیم تولید بر نیروی کار به‌منظور تضمین فرض تابع با بازدهی ثابت نسبت به مقیاس، معادله (۳) به‌صورت زیر به‌دست آمده است:

$$Y_{it} / L_{it} = \alpha TEA_{it}^{\beta_1} K_{it}^{\beta_2} X_{it}^{\beta_3} LE_{it}^{\beta_4} GC_{it}^{\beta_5} K_{it} X_{it} GC_{it} \quad (3)$$

که در آن، Y_{it} تولید کشور i در زمان t است و به‌عنوان تولید ناخالص داخلی (GDP) اندازه‌گیری می‌شود، L_{it} بیانگر کل نیروی کار است، لذا Y_{it} / L_{it} بهره‌وری نیروی کار می‌باشد که به‌عنوان شاخصی برای رشد اقتصادی مورد استفاده قرار گرفته است، TEA_{it} بیانگر میزان کارآفرینی در هر کشور است، K_{it} میزان سرمایه در کشور i ، X_{it} صادرات، LE_{it} بیانگر امید به زندگی و GC_{it} مصرف نهایی دولت می‌باشد. متغیرهای سنتی مورد استفاده در تابع تولید از قبیل تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (K)،

صادرات (E)، امید به زندگی در بدو تولد (LE) و مصرف دولت (GC) به پیروی از مطالعه بلینی و نیشی‌یاما^۱ (۲۰۰۲) صورت گرفته است. برای تخمین معادلات (۱) و (۳) از لگاریتم طبیعی متغیرها در دو طرف معادلات استفاده می‌شود. با توجه به معادله (۳)، رویکرد مورد استفاده در مطالعه حاضر، گسترش رویکرد آودرچ و کیلبیچ (۲۰۰۴) و (۲۰۰۵) و آودرچ و همکاران (۲۰۰۸) می‌باشد که به منظور بررسی تأثیر کارآفرینی بر رشد اقتصادی، باید عوامل نهادی را نیز در نظر گرفت. از این رو، مطالعه حاضر بر مبنای معادلات (۲) و (۳) شکل گرفته است.

آدریچ و کیلبیچ^۲ (۲۰۰۴)، بر این تأکید دارند که تأثیر کارآفرینی بر رشد اقتصادی را باید تحت تأثیر عوامل نهادی قرارداد، بنابراین تمرکز این مطالعه بر روی معادله دوم است.

با پیروی از مطالعات ونگ و همکاران (۲۰۰۵) به منظور خطی سازی تابع تولید، از لگاریتم خطی متغیرها استفاده شده است؛ بنابراین، این مجموعه معادلات به صورت هم‌زمان با استفاده از رگرسیون حداقل مربعات ۳ مرحله‌ای (3SLS) به منظور برطرف کردن تورش هم‌زمانی تخمین زده می‌شوند. دیگر مدل‌های مشابه در حوزه کارآفرینی و رشد اقتصادی نیز از طریق این تکنیک اقتصادسنجی ارزیابی شده‌اند که اهمیت این رویکرد اقتصادسنجی را برای تخمین مدل‌هایی با علیت دوطرفه را بیان کرده‌اند (آودرچ و کیلبیچ، ۲۰۰۸). مطابق با ولدریچ (۲۰۱۰)، مزیت استفاده از 3SLS کارایی مجانبی بیشتر آن است که همبستگی بین خطاها و هر کدام از معادلات هم‌زمان را به حساب می‌آورد. همچنین این رویکرد، ماتریس وزنی واریانس ناهمسانی بالقوه خطاها را همراه با تخمین ضرایب از طریق حداقل مربعات تعمیم‌یافته تعدیل می‌کند.

۴-۲- آزمون فرضیه‌های پژوهش با استفاده از روش کمترین مجذورات سه

مرحله‌ای (3SLS)

در این مقاله، مدل رشد درون‌زای رومر به صورت سیستم معادلات هم‌زمان با روش 3SLS تخمین زده شده است. در صورت وجود همبستگی بین متغیرهای درون‌زا، اریب و ناسازگاری بین برآوردکننده‌های ضرایب ساختاری مدل به وجود می‌آید در نتیجه

1. Bleaney and Nishiyama

2. Audretsch and Keilbach

نمی‌توان آن‌ها را به صورت معادلات تکی برآورد کرد، لذا باید معادلات به صورت سیستم در نظر گرفته شوند. رویکرد اقتصادسنجی 3SLS همه معادلات را به صورت هم‌زمان در سیستم برآورد می‌کند که از نظر جانبی کارتر می‌باشد؛ و این که با این روش می‌توان تمامی ضرایب فرم ساختاری معادله‌هایی را که به دنبال آن هستیم را یک‌باره محاسبه کند (گجراتی، ۲۰۰۴؛ گرین^۱، ۲۰۰۹ و ذوالنور، ۱۳۷۴)^۲.

۴-۳- آماره توصیفی

به منظور توصیف متغیرهای تحقیق، آمار توصیفی پژوهش در جدول ۱ گزارش شده است.

جدول ۱. مقادیر میانگین، انحراف معیار، حداکثر و حداقل متغیرها

نام متغیر	میانگین	میان	حداکثر	حداقل	انحراف
لگاریتم کارآفرینی نوپا	۲/۲۷۲۵۱۲	۲/۲۹۷۵۷۳	۳/۴۰۶۱۸۵	۱/۴۹۰۶۵۴	۰/۴۱۱۴۸۲
لگاریتم بهره‌وری نیروی کار	۹/۸۱۱۳۵۶	۹/۷۸۱۴۱۹	۱۱/۷۸۹۲۱	۶/۵۶۲۴۲۱	۱/۱۷۱۰۷۶
لگاریتم سرمایه	۲۴/۴۵۰۳۹	۲۴/۵۱۳۴۹	۲۵/۹۹۲۵۲	۲۲/۵۷۱۳۵	۱/۱۱۰۰۰۳
لگاریتم کنترل فساد	۰/۵۷۳۲۶۲	۰/۶۳۰۲۰۳	۱/۶۰۹۴۳۸	-۲/۰۸۶۱۶۵	۰/۶۵۰۶۹۷
لگاریتم صادرات	۳/۶۵۸۰۴۱	۳/۷۱۴۵۶۹	۴/۶۱۸۴۸۲	۲/۲۸۵۱۶۵	۰/۵۱۵۹۸
لگاریتم ترس از شکست	۳/۴۲۶۲۵۷	۳/۴۷۸۴۲	۴/۲۳۵۵۵	۲/۷۰۰۰۱	۰/۳۱۴۴۴
لگاریتم مصارف دولتی	۴/۲۰۹۷۷	۴/۳۵۹۶۳۸	۴/۶۳۰۰۳۱	۳/۲۳۴۲۳	۰/۳۶۵۹۱
لگاریتم امید به زندگی در بدو تولد	۴/۳۱۲۹۸	۴/۳۰۶۲۳۵	۴/۳۷۴۱۶۰	۴/۲۴۷۹۷	۰/۰۳۰۸۳
لگاریتم درک قابلیت‌های کارآفرینانه	۴/۰۵۲۵۹	۴/۰۷۱۷۵	۴/۳۴۰۶۸۴	۳/۶۹۵۳۵۸	۱/۱۵۷۳۳
لگاریتم حاکمیت قانون	۰/۸۶۱۸۵۸	۰/۹۹۳۳۵	۱/۶۰۹۴۳	-۱/۲۵۳۹۷	۰/۵۳۲۳۴

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم‌افزار Eviews9

1. Greene

ضریب همبستگی متغیرهای پژوهش در جدول ۲ گزارش شده است.

جدول ۲. نتایج ضریب همبستگی بین متغیرهای مدل

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
لگاریتم بهره‌وری نیروی کار	۱										
لگاریتم کارآفرینی نوپا	۰/۳۸۴	۱									
لگاریتم کنترل فساد	۰/۶۴۱	-۰/۹۹	۱								
لگاریتم ترس از شکست	۰/۱۸۶	۰/۱۲۹	-۰/۰۴۷	۱							
لگاریتم درک قابلیت	۰/۱۴۴	-۰/۱۱۰	۰/۰۶۶	-۰/۰۵۸	۱						
لگاریتم حاکمیت قانون	۰/۴۷۰	-۰/۲۳۱	۰/۸۹۶	-۰/۲۹۷	-۰/۰۱۱	۱					
لگاریتم سرمایه	۰/۴۲۸	۰/۴۸۷	۰/۱۷۵	۰/۴۰۲	۰/۰۲۰	-۰/۳۱۹	۱				
لگاریتم صادرات	۰/۴۹۸	-۰/۰۹۵	۰/۶۴۹	۰/۰۰۹	۰/۳۳۵	۰/۵۰۷	-۰/۰۰۱	۱			
لگاریتم بدو تولد	۰/۷۳۵	۰/۳۹۳	۰/۴۹۸	۰/۰۹۳	۰/۰۱۶	۰/۲۰۶	۰/۲۰۸	۰/۱۰۹	۰/۶۵۰	۱	
لگاریتم مخارج دولتی	-۰/۵۶۸	-۰/۳۹۱	-۰/۰۴۷	۰/۳۲۰	-۰/۳۰۲	۰/۱۳۴	۰/۰۰۴	-۰/۱۵۶	-۰/۴۶۳	-۰/۶۱۴	۱

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم‌افزار Eviews ۹

۴-۴- آمار استنباطی

قبل از تخمین مدل در گام اول لازم است که رویکرد داده‌های پانل با استفاده از اثرات مشترک یا داده‌های تابلویی مشخص شود. برای انتخاب میان روش‌های تابلویی و یا اثرات مشترک باید از آزمون F- لیمر استفاده شود که نتایج این آزمون در جدول (۳) نشان داده شده است.

جدول ۳. مقادیر به دست آمده از آزمون F - لیمر معادلات ۱ و ۳

معادله (۲)	معادله (۱)	معادله / آماره
۲۰۲/۳۷۳۳۸۴	۴,۸۰۷۲۸۷	آماره F
۰/۰۰۰۰	۷۵/۰۰۰	احتمال
۱۱۱/۴۳۲	۴۹/۲۵۵	Cross-section Chi-2
۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰	احتمال

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم‌افزار Eviews9

با توجه به احتمالات به دست آمده (احتمال برابر صفر)، فرضیه صفر رد شده و در نتیجه از روش داده‌های تابلویی استفاده می‌شود. برای پذیرش سیستم مورد استفاده به منزله یک سیستم معادلات هم‌زمان لازم است اریب هم‌زمانی متغیرهای درون‌زا آزموده شود. به منظور، آزمون درون‌زایی متغیرهای درون‌زا از آزمون تعدیل شده هاسمن و دیویدسون و مک‌کینون استفاده می‌شود. خلاصه نتایج در جدول (۴) آمده است.

جدول ۴. مقادیر و احتمالات به دست آمده از آزمون تشخیص

معادله	تعداد متغیرهای از پیش تعیین شده معادله (K-k)	تعداد متغیرهای درون‌زا معادله منهای یک (m-1)	قابلیت تشخیص
$\Delta=k, \lambda=m$ TEA	۵	۱	بیش از حد تشخیص
$\Delta=k, \lambda=m$ Y/L	۵	۱	بیش از حد تشخیص

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم‌افزار Eviews9. $M =$ تعداد متغیرهای درون‌زای سیستم، $m =$ تعداد متغیرهای درون‌زا در معادله معین (معادله تحت بررسی)، $K =$ تعداد متغیرهای از پیش تعیین شده سیستم، $k =$ تعداد متغیرهای از پیش تعیین شده معادله تحت بررسی. ($\lambda=m, k=1$)

با توجه به نتایج جدول (۴)، هر دو معادله بیش از حد مشخص شناسایی شده‌اند، لذا استفاده از سیستم معادلات هم‌زمان برای تخمین مدل مناسب است. آزمون بعدی، آزمون درون‌زا بودن متغیرهای درون‌زا است. نتایج این آزمون در جداول ۵ و ۶ نشان داده شده است.

جدول ۵. احتمال به دست آمده از متغیر بهره‌وری نیروی کار

نام متغیر	ضریب	انحراف معیار	P- value
M	۲۴۳۹۷/۰۱	۳,۷۰e-۱۱	۰/۰۰۶۹

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم‌افزار Eviews9

جدول ۶. احتمال به دست آمده از متغیر کارآفرینی

نام متغیر	ضریب	انحراف معیار	P- value
N	۱	۴/۶۵e-۱۱	۰/۰۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم‌افزار Eviews9

همان‌طور که مشخص است، درون‌زا بودن متغیرهای بهره‌وری نیروی کار و کارآفرینی تأیید شده است. در نهایت نتایج تخمین معادله (۱) (تأثیر حاکمیت قانون و کنترل فساد (عوامل نهادی رسمی) و هم‌چنین ترس از شکست و درک قابلیت کارآفرینانه (عوامل نهادی غیررسمی) بر کارآفرینی) در جدول ۷ گزارش شده است.

جدول ۷. نتایج تخمین معادله (۱) از روش کمترین مجذورات سه مرحله‌ای (3sls)

نام متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره t	p-value
لگاریتم کنترل فساد	۷/۷۸۳	۱/۴۵۲	۵/۳۵۹	۰/۰۳۳**
لگاریتم ترس از شکست	-۲/۹۷۸	۰/۶۸۶	۴/۳۴۱	۰/۰۳۴**
لگاریتم درک قابلیت کارآفرینانه	۲/۱۴۰	۳/۱۱۹	۰/۶۸۶	۰/۵۶۳*
لگاریتم حاکمیت قانون	۳/۴۴۵	۰/۵۲۳	۶/۵۸۷	۰/۰۲۵**
لگاریتم بهره‌وری نیروی کار	۰/۱۹۱	۰/۰۳۱	۶/۰۷۸	۰/۰۲۹**
عرض از مبدأ	-۱۹/۳۷۷	۲۴/۷۶۷	-۰/۷۸۲	۰/۸۲*

منبع: یافته‌های تحقیق با استفاده از نرم‌افزار Eviews9: * $p < 0/1$, ** $p < 0/05$, $R^2 = 0/89$

معادله (۳)، (اهمیت نسبی کارآفرینی فرصت‌گرا بر رشد اقتصادی) با استفاده از رویکرد کمترین مجذورات سه مرحله‌ای، در جدول ۸ گزارش شده است.

جدول ۸. نتایج تخمین معادله (۳) از روش کمترین مجذورات سه مرحله‌ای (3sls)

نام متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره t	p-value
لگاریتم کارآفرینی	۰/۱۴۸	۰/۰۲۰	۷/۲۷۶	۰/۰۱۵**
لگاریتم سرمایه	۰/۹۶۹	۰/۰۷۶	۱۲/۷۳۴	۰/۰۰۶***
لگاریتم صادرات	۰/۲۹۴	۰/۰۷۷	۳/۷۹۳	۰/۰۶۳*
لگاریتم امید به زندگی	۳۷/۷۳۰	۲/۳۵۶	۱۶/۰۰۹	۰/۰۰۴***
لگاریتم مخارج دولت	۰/۲۶۰	۰/۰۶۶	۳/۸۹۷	۰/۰۶۰*
عرض از مبدأ	۱۵۴/۸۶۱	۷/۳۷۶	۲۰/۹۹۴	۰/۰۰۲***

منبع: یافته‌های تحقیق، * $p < 0/1$ ، ** $p < 0/05$ ، *** $p < 0/01$ ، $R^2 = 0/92$

۵- بحث و بررسی یافته‌ها

با توجه به جداول (۷) و (۸) مقادیر R^2 به ترتیب برابر ۰/۸۹ و ۰/۹۲ می‌باشد که نشان‌دهنده توضیح‌دهندگی بالای متغیرهای وابسته توسط متغیرهای مستقل است. نتایج حاصل از تخمین معادله (۱)، نشان می‌دهد که تأثیر متغیرهای کنترل فساد، حاکمیت قانون، ترس از شکست و بهره‌وری نیروی کار کاملاً معنی‌دار و دارای علامت‌های مورد انتظار هستند. باین‌حال، متغیر درک قابلیت کارآفرینانه معنادار نشده است. این مدل در حدود ۸۹ درصد کل نوسانات در متغیر کارآفرینی را توضیح می‌دهد. هم‌زمان نتایج تخمین معادله (۳) نشان می‌دهد که کارآفرینی دارای تأثیر مثبت و معنادار بر رشد اقتصادی است و مدل تخمینی در حدود ۹۲ درصد از نوسانات نرخ رشد اقتصادی را توضیح می‌دهد. لازم به ذکر است که تأثیر نهادهای رسمی بر کارآفرینی بیشتر از نهادهای غیررسمی در نمونه کشورهای مورد بررسی بوده است.

با توجه به آزمون فرضیه‌ها، فرضیه یک پیشنهاد می‌کند که حاکمیت قانون بر کارآفرینی تأثیر مثبت دارد. نتایج برآورد مدل (۲) در جدول (۷) بیانگر تأثیر مثبت حاکمیت قانون بر کارآفرینی است، لذا این نتایج مدل مؤید فرضیه یک می‌باشد که در راستای یافته‌های مطالعات گذشته مانند نیستروم (۲۰۰۸) و استولپر و همکاران (۲۰۰۷) می‌باشد.

فرضیه دو پیشنهاد می‌کند که تأثیر مثبت کنترل فساد بر کارآفرینی است. این فرضیه نیز با توجه به نتایج مدل تأیید می‌شود و در راستای ادبیات موجود است که کنترل فساد نرخ کارآفرینی نوپا در کشورها را افزایش می‌دهد (آیدیس و همکاران، ۲۰۰۸؛ آکیموا، ۲۰۰۲؛ آلوارز و اوربانو، ۲۰۱۵)

فرضیه سوم، پیشنهاد می‌کند که تأثیر ترس از شکست بر کارآفرینی فرصت‌گرا منفی است. ضریب این متغیر در جدول (۷) منفی و معنی‌دار است، لذا بالا بودن نرخ ترس از شکست در میان کارآفرینان مانع شکل‌گیری فعالیت‌های کارآفرینانه می‌شود؛ بنابراین نتایج تخمین بیانگر تأیید فرضیه سوم است. این نتیجه در راستای نتایج مطالعاتی مانند رانیا (۲۰۰۵) و بام دپونت (۲۰۰۴) می‌باشد.

فرضیه چهارم بیانگر تأثیر مثبت درک قابلیت‌های کارآفرینانه بر روند رشد فعالیت‌های کارآفرینانه است. نتایج تخمین بیانگر تأثیر مثبت اما غیرمعنادار درک قابلیت کارآفرینانه بر فعالیت‌های کارآفرینی است، لذا نتایج مدل بیانگر عدم تأیید فرضیه چهارم است.

فرضیه پنجم پیشنهاد می‌کند که کارآفرینی فرصت‌گرا به‌صورت مثبت بر رشد اقتصادی تأثیر می‌گذارد. با توجه به نتایج مشخص که کارآفرینی بر رشد اقتصادی تأثیر مثبت و معنادار دارد. با توجه به ونگ و همکاران (۲۰۰۵)، فعالیت‌های کارآفرینانه مبتنی بر فرصت‌داری تأثیر مثبت بر روند رشد اقتصادی است. نتایج مدل نشان می‌دهد که برای هر کشور در نمونه کشورهای منطقه منا، اگر کارآفرینی مبتنی بر فرصت به میزان یک درصد افزایش یابد، تولید ناخالص داخلی به ازای هر کارگر در حدود ۰/۱۴۸ درصد افزایش خواهد یافت (با فرض ثبات سایر شرایط). این نتیجه در راستای مطالعه آودرچ و کیلیچ (۲۰۰۴) می‌باشد. در کل نتایج تجربی حاصل از تخمین مدل مؤید طرح پیشنهادی رینولدز و همکاران (۲۰۰۵ ص ۲۰۶) است که طرفدار این نظریه می‌باشد که فرصت‌های کارآفرینانه به محیط سیاسی و اجتماعی و فرهنگی جوامع بستگی دارد و تأثیر آن‌ها در رشد اقتصادی منعکس می‌شود.

۶- نتیجه‌گیری

امروزه تأثیر کارآفرینی بر رشد اقتصادی غیرقابل انکار است؛ اما اگر برای کارآفرین و کارآفرینی شرایط لازم مانند آشنایی و اطلاع و آگاهی از قوانین کسب‌وکار، موانع

موجود بر سر راه، راه‌های رفع موانع و غیره وجود نداشته باشد، به‌طور حتم کارآفرینی با مشکل مواجه می‌شود. به همین دلیل نوآوری این پژوهش در این است که به‌صورت هم‌زمان تأثیر عوامل نهادی رسمی و غیررسمی بر کارآفرینی و سپس نتیجه این تأثیر بر رشد اقتصادی در کشورهای منطقه منا مورد بررسی قرار گرفته است.

فرضیه اول که تأثیر مثبت و معنی‌دار حاکمیت قانون بر کارآفرینی بوده، تأیید شده است. فرضیه دوم که کنترل فساد دارای اولین اولویت تأثیرگذاری بر کارآفرینی نسبت به سایر متغیرهای دیگر است. به‌عبارتی دیگر کنترل فساد در مناطق منا بر کارآفرینی تأثیرگذار است. فرضیه سوم که بیانگر رابطه منفی ترس از شکست و کارآفرینی است؛ نیز تأیید شده است. در کشورهای درحال توسعه منطقه منا کارآفرینی در سطح پایین‌تری از مناطق توسعه‌یافته قرار دارد و این می‌تواند نشان‌دهنده بالاتر بودن ترس از شکست در کشورهای درحال توسعه منطقه منا باشد. فرضیه سوم نیز تأیید شده است. در توضیح می‌توان به فقدان سیاست‌های لازم برای مواجهه با شکست کارآفرینان یا به عبارتی نبود حاکمیت قانون مناسبی اشاره کرد. فرضیه چهارم تأیید نشده است. درک قابلیت کارآفرینی بیشتر ریشه در فرهنگ و تاریخ دارد؛ از آنجایی که در کشورهای منطقه منا، توسعه کارآفرینی و ترویج آن نسبت به سایر مناطق دیگر کمتر است، لذا اگر آموزش‌های لازم در این کشورها وجود داشته باشد، درک قابلیت و توانایی افراد برای وارد شدن به فعالیت‌های کارآفرینانه بیشتر خواهد شد. فرضیه پنجم تأیید شده است؛ کارآفرینی بر رشد اقتصادی در کشورهای منا تأثیر مثبت داشته است، اما این تأثیر آن چنان چشمگیر نبوده است. این نتیجه در راستای یافته‌های رینولدز و همکاران^۱ (۲۰۰۵، ص، ۲۰۶)؛ آپاریسو و همکاران (۲۰۱۵) و صباحی و همکاران (۱۳۹۱) می‌باشد.

به‌طور کلی کارآفرینی ریشه در عوامل فرهنگی اجتماعی دارد و نتیجه آن در رشد اقتصادی منعکس می‌شود، لذا می‌بایست عوامل نهادی رسمی ذکر شده در این پژوهش متناظر با فرهنگ و رسوم هر ملتی تهیه و تدوین شده و عوامل نهادی غیررسمی نیز تقویت شوند؛ حاکمیت قانون باید به کارآفرینان، مصرف‌کنندگان و صاحبان کسب‌وکار اعتمادبه‌نفس لازم را برای رسیدن به سطح رشد اقتصادی پایدار بدهد. دولت نیز به‌دلیل نقش اصلی که در مدیریت یک کشور بر عهده دارد، می‌تواند از طریق آموزش، کارآفرینی را در جامعه نهادینه کند، چراکه این کار سبب افزایش درک قابلیت

کارآفرینانه می‌شود. وجود حاکمیت قانون مناسب، فساد در سطح پایین، درک قابلیت کارآفرینانه بالا و بسیاری از عوامل نهادی دیگر موجب می‌شود ترس از شکست در کارآفرینان به حداقل برسد. در نهایت با توجه به نتایج آزمون‌ها در کشورهای منا ابتدا باید کنترل فساد، بعد از آن ترس از شکست سپس حاکمیت قانون و در نهایت درک قابلیت کارآفرینانه مورد بررسی قرار گیرند

منابع

۱. آراستی، زهرا، ملکی کرم آباد، محمد مهدی و متوسلی، محمود (۱۳۹۰). عوامل نهادی تأثیرگذار بر پیدایش فعالیت‌های کارآفرینانه‌ی اجتماعی، توسعه کارآفرینی، ۵:۲.
۲. چاونس، برنارد (۱۳۹۰). "اقتصاد نهادی"، ترجمه محمود متوسلی، علی نیکونسبتی و زهرا فرضی زاده میاندهی.
۳. ذوالنور، سید حسین (۱۳۷۴). *مقدمه‌ای بر اقتصادسنجی*. دانشگاه شیراز، ص. ۲۹۹.
۴. شاکری، محبوبه، جعفری صمیمی، احمد و کریمی موغاری، زهرا (۱۳۹۳). *ارتباط بین متغیرهای نهادی و رشد اقتصادی: معرفی شاخص نهادی جدید برای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا*. فصلنامه پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۶:۲۱، ۱۰۶-۹۴.
۵. برادران شرکاء، حمیدرضا و ملک الساداتی، سعید (۱۳۸۷). *تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب*. مجله راهبرد، سال ۱۷، شماره ۴۹، ۵۲، ۲۹.
۶. صباحی، احمد و ملک الساداتی، سید سعید (۱۳۸۸). *اثر کنترل فساد مالی بر رشد اقتصادی*. فصلنامه پژوهش‌های بازرگانی، ۵۳، ۱۵۸-۱۳۱.
۷. قاسمیان، عاطفه (۱۳۹۳). *نوآوری و کارآفرینی در ایران*. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، معاونت بررسی‌های اقتصادی.
۸. کریمیان، محمد وزین، خلیلی، حسن و سلطانی نژاد، حسین (۱۳۹۰). *فساد اداری و سازمانی و ارائه الگویی برای شاخص‌های فساد*. نهمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت. گروه پژوهشی صنعتی آریانا.

۹. کیان‌پور، سعید (۱۳۹۲). بررسی رشد کارآفرینی در ایران در مقایسه با کشورهای حوزه سند چشم‌انداز. فصلنامه تخصصی پارک‌ها و مراکز رشد، ۳۴:۹، صص ۱۸-۱۰.
۱۰. متوسلی، محمود، مشهدی احمدی، محمود، نیکو نسب، علی و سمیعی نسب، علی (۱۳۸۹). *اقتصاد نهادی: پیشگامان نهادگرایی که علم اقتصاد را متحول کردند*، نشر دانشگاه امام صادق (ع).

11. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2008). *The persistence and change of institutions in the Americas*. Southern Economic Journal, 75(2), 282-301.
12. Acs, Z.J. & Armington, C. (2006). *Entrepreneurship, Geography, and American Economic Growth*. Cambridge University Press, Cambridge, MA.
13. Acs, Z. J., & Szerb, L. (2007). Entrepreneurship, economic growth and public policy. *Small business economics*, 28(2-3), 109-122.
14. Aidis, R., Estrin, S., & Mickiewicz, T. (2008). Institutions and entrepreneurship development in Russia: A comparative perspective. *Journal of Business Venturing*, 23(6), 656-672.
15. Akai, N., Horiuchi, Y., & Sakata, M. (2005). Short-run and long-run effects of corruption on economic growth: evidence from state-level cross-section data for the United States.
16. Akimova, I. (2002). Performance of Small and Medium Sized Manufacturing Firms in Ukraine: Does the Quality of Governance Matter? In *Fostering Sustainable Growth in Ukraine* (pp. 160-172). Physica, Heidelberg.
17. Alvarez, C., & Urbano, D. (2015). Environmental factors and entrepreneurial activity in Latin America, *Academia*, 2011, issue 48, pp 31-45.
18. Anokhin, S., & Schulze, W. S. (2009). *Entrepreneurship, innovation, and corruption*. J. Business venturing, 24(5), 465-476.
19. Aparicio, S., Urbano, D., & Audretsch, D. (2016). *Institutional factors, opportunity entrepreneurship and economic growth: Panel data evidence*. J. Technological Forecasting and Social Change, 102, 45-61.
20. Aparicio, S., Urbano, D., & Audretsch, D. (2016). *Institutional factors, opportunity entrepreneurship and economic growth: Panel data evidence*. J. Technological Forecasting and Social Change, 102, 45-61.
21. Audretsch, D. B., & Keilbach, M. (2004). Does entrepreneurship capital matter? *Entrepreneurship Theory and Practice*, 28(5), 419-430.

22. Audretsch, D. B., & Keilbach, M. (2008). Resolving the knowledge paradox: Knowledge-spillover entrepreneurship and economic growth. *Research Policy*, 37(10), 1697-1705.
23. Audretsch, D. B., Bönte, W., & Keilbach, M. (2008). Entrepreneurship capital and its impact on knowledge diffusion and economic performance. *Journal of business venturing*, 23(6), 687-698.
24. Ayoola, E. O (2005). *Corruption in Nigeria: The way forward*, Paper delivered at the 50th Anniversary of Ilesha Grammar School.
25. Baron, R. A. (2004). The cognitive perspective: a valuable tool for answering entrepreneurship's basic "why" questions. *Journal of business venturing*, 19(2), 221-239.
26. Bleaney, M., & Nishiyama, A. (2002). Explaining growth: a contest between models. *Journal of Economic Growth*, 7(1), 43-56.
27. Brun de Pontet, S. (2004). *Business and well-being: The experience of entrepreneurs*. M.A. dissertation, Concordia University (Canada).
28. Collins, D.D., (2007). *Entrepreneurial Success: The Effect Of Fear On Human Performance*, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment Of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy.
29. Davidson, R., & MacKinnon, J. G. (1983). *Testing the specification of multivariate models in the presence of alternative hypotheses*. *Journal of Econometrics*, 23, 301-313.
30. Deniz, N., Boz, İ. T., & Ertosun, Ö. G. (2011). *The relationship between entrepreneur's level of perceived business-related fear and business performance*. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 579-600.
31. Ebrahim, M., & Schøtt, T. (2011). *Entrepreneurial intention promoted by perceived capabilities, risk propensity and opportunity awareness: a global study*. 56th International Council of Small Businesses, Stockholm, Sweden.
32. Festus, N., Basse, G. E., & Uyang, F. A. (2014). *Entrepreneurship, Corruption and the Challenge of Development In Nigeria*. *Eur. J. Bus. Soc. Sci*, 3(3), 104-112.
33. Foo, M., (2010). *Emotions and entrepreneurial opportunity evaluation*. *Entrepreneurship Theory and Practice*.
34. Forgas, J., (2000). *Feeling and Thinking: Affective Influences on Social Cognition*. Cambridge University Press, New York.
35. Galindo, M. Á., & Méndez, M. T. (2014). Entrepreneurship, economic growth, and innovation: Are feedback effects at work? *Journal of Business Research*, 67(5), 825-829.
36. Gangemi, A., & Mancini, F., (2007). *Guilt and focusing in decision-making*. *Journal of Behavioral Decision Making*, 20 (1), 1-20.

37. Greene, W. H. (2002). *Econometric Analysis. 2nd Edition*, New York: Prentice Hall.
38. Gujarati, D. (2004). *Basic Econometrics Fourth (4th) Edition*. Magraw Hill Inc, New York.
39. Hareli, S., Shomrat, N., & Biger, N. (2005). *The role of emotions in employees' explanations for failure in the workplace*. Journal of Managerial Psychology, 20(8), 663-680.
40. *Heritage Fundation (2016)*, <https://www.heritage.org/>
41. Hartog, C., van Stel, A., & Storey, D. J. (2010). *Institutions and entrepreneurship: The role of the rule of law*. EIM Scales paper H, 201003.
42. Kokkinou, A. (2005). *Entrepreneurship, innovation activities and regional growth*. 45th European Congress of the Regional Science Association. Aug. 23 - 27, Amsterdam.
43. Lambert-Mogiliansky, A., Majumdar, M., & Radner, R. (2007). *Strategic analysis of petty corruption: Entrepreneurs and bureaucrats*. J. Development Economics, 83(2), 351-367.
44. Levie, J., & Autio, E., (2008). *A theoretical grounding and test of the GEM model*. Small Bus. Econ. 31 (3), 235-263.
45. Lucas, Roberts, E. (1988) on the machanics of economics Development Journal of Monetary Economics 22 (1988) 3-42. North-Holland.
46. - Murphy, K. Shleifer, A. & Vishny, R (1991), "The Allocation of Talent: Implications for Growth", Quarterly Journal of Economics, 106: 503-30.
47. Naktiyok, A., Karabey, C. N., & Gulluce, A. C. (2010). *Entrepreneurial self-efficacy and entrepreneurial intention: the Turkish case*. International Entrepreneurship and Management Journal, 6(4), 419-435.
48. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge university press. 153p.
49. Noseleit, F. (2013). *Entrepreneurship, structural change, and economic growth*. Journal of Evolutionary Economics, 23(4), 735-766.
50. Nyström, K. (2008). *The institutions of economic freedom and entrepreneurship: evidence from panel data*. J. Public Choice, 136(3), 269-282.
51. OECD (2008), *OECD Framework for the Evaluation of SME and Entrepreneurship Policies and Programmes*, Paris: OECD.
52. Reynolds, P., Bosma, N., Autio, E., Hunt, S., De Bono, N., Servais, I., Lopez-Garcia, P., & Chin, N., (2005). *Global entrepreneurship monitor:*

- data collection design and implementation 1998–2003*. Small Bus. Econ. 24 (3), 205–231.
53. Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2004). Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development. *Journal of economic growth*, 9(2), 131-165
- 54.
55. Romer, Paul M. (1986) "Increasing returns and long-run growth." *Journal of political economy* 94.5: 1002-1037.
56. Runyan, R. C. (2005), *Predicting downtown and small business success: A resourcebased view*, Ph.D. dissertation, Michigan State University.
57. Seleim, A., & Bontis, N. (2009). *The relationship between culture and corruption: A cross-national study*. J. Intellectual Capital, 10(1), 165-184.
58. Stolper, A. E., Walker, M., Marczak, J., & Sabatini, C. (2007). *Rule of law, economic growth and prosperity*. Rule of Law Working Group. Americas Society.
59. Taylor, L (2004) *Reconstructing Macroeconomics: Structuralist Proposals and Critiques of the Mainstream*, Harvard University Press.
60. Veblen, T. (1899). *The theory of the leisure class: An economic study in the evolution of institutions*. Macmillan.
61. Xavier, S. R., Sidin, S., Guelich, U., & Nawangpalupi, C. B. (2017). *ASEAN Entrepreneurship: The Context, Impact and Opportunities for Women Entrepreneurs and Startups*; Key Pivots for Growth and Sustainability.
62. Wong, P. K., Ho, Y. P., & Autio, E. (2005). Entrepreneurship, innovation and economic growth: Evidence from GEM data. *Small business economics*, 24(3), 335-350.
63. Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric analysis of cross section and panel data*. MIT press